

Geriyeye Dönerlerin Toplumla Yüzleşmesi: Peyami Safa'dan "Mahşer" Telaşu

Sema ÖZHER KOÇ*

ÖZ

Peyami Safa, romanlarında Türk toplumunun radikal dönüşümler yaşadığı zamanlara yer vermekle Türk insanının sosyo-kültürel yapısına ayna tutmuş olur.

Savaş, toplum yaşamında radikal dönüşümler yaratan olgulardan birisidir ve insanları üç sınıfa ayırır: Savaş bittiğinde her şeyin güzel olacağına inananlar ki onlar geri dönmezler; geride kalıp kendini kurtaranlar ki onlar işbirlikçilerdir; geriye dönüp hayal kırıklığı yaşayanlar ki onlar döndüğüne pişman olanlardır. Bir Çanakkale gazisinin İstanbul'a dönüşüyle beraber yaşadığı olayları içeren *Mahşer* romanı, savaştan dönerlerin toplumla yüzleşmesini anlatır. Askeri güçler tarafından şüpheli görüldüğü için ilk bozgunu yaşayan başkişi Nihat, Galata-Nişantaşı-Beyoğlu etrafında konuşlanmış yolsuzluk, suistimal ve ahlâki çözümlüşe tanık oldukça cephede canını verenlerin kimin için öldüğünü sorgulamaya başlar. Olaylarla birlikte hayal kırıklığı da artan başkişinin yaşadığı intihar girişimi bu yüzleşmenin acı sonuçlarını göstermesi bakımından önemlidir. Başkişinin içinde bulunduğu bunalım ve kaos hali tek kelimeyle anlatılabilir: Mahşer!

Peyami Safa, başkişi Nihat aracılığıyla Kurtuluş Savaşı'nı da verecek olan bir neslin içsel karmaşasını/hayal kırıklıklarını gözler önüne serer. Romanın bu bağlamda çözümlenmesi savaşın yarattığı toplumsal çözümlüşün ve yozlaşmanın boyutlarını yansıtmaya yardım edecektir.

Anahtar Kelimeler: Türk romanı, Peyami Safa, roman çözümlleme, savaş ve roman.

ABSTRACT

War Veterans' Facing with Society: "Mahşer" (Armageddon) Anxiety by Peyami Safa

Peyami Safa holds mirror to social and cultural structure of Turkish

* Yrd. Doç. Dr., Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, e-posta: semaozher@yahoo.com

society in his novels by giving place in his works to times when Turkish society has been lived radical transformers.

War is one of the facts that creates radical changes in social life and classifies the people to three grades: People who believe in when the war ends everything will be good, do not return; people who are collaborationist, escape from the war and save themselves; veterans who are disappointed because of their returning, are regretful people. The *Mahşer* novel which covers events that begins with the return of one veteran to İstanbul from Gallipoli tells about the meeting of veterans with the people. Main character of the novel, Nihat who lives his first disappointment while he has been taken to the custody by the military officials as a criminal begins to think the meaning of martyrdom when he witnesses corruptions and misuses in the Galata-Nişantaşı-Beyoğlu district. After facing the events disappointing, the main character ends up with a suicide attempt. The depressed and chaos situation of main character can be explained with one word: Armageddon (Mahşer).

Through his main character Nihat, Peyami Safa depicts the disappointment and inner conflict of a generation who will fight for the Independence War. The analysis of the novel within that context helps to understand the boundaries of the social degeneration after the war.

Key Words: Turkish novel, Peyami Safa, analysis of novel, war and novel.

1. Giriş: İçimizdeki Yüce'nin Sesi/ Bir Müdafaa Şekli Olarak 'Savaş'

Sanatçı bir bakıma kendi çağına vekâlet eder.' (Heinz Kohut). 'Batı', 'Batılılaş(ama)ma' Türk toplum yapısını aşağı yukarı iki yüz yıldır meşgul eden kavramlardır. Türk aydınının kimlik karmaşasını da beraberinde getiren bu Batılılaşma olgusu –genel olarak– kendisini ortaya çıkaran ekonomik altyapıdan bağımsız; eşya, giyim, yönetim biçimi gibi sosyal hayatın tezahürleri içerisinde düşünülürken onu öne süren sanayi ve teknolojik altyapı göz ardı edilmiştir. Oysa Huberman'ın söylemiyle 'gelişmemiş ülkelerin yer altı zenginliklerini ele geçiren, fazla ürettiği malları yabancı pazarlara yöneltmek servetini genişleten emperyalist bir Hıristiyan medeniyeti'¹(Huberman, 1995:280) olan Batı medeniyetinin temel hedefi kâr elde etmektir. 'İslahat çalışmaları' adı altında Avrupalı devletlerin verdiği kredilerin kefareti I. Dünya Savaşı'na –âdetâ– itilmekle ödeyen Osmanlı İmparatorluğu, hayranlıkla izlediği Batı'nın kan dökücü yüzüne aynı anda pek çok cephede savaşmakla tanık olmuştur.

1 Huberman, L. (1995), *Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla*, İstanbul, İletişim Yayınları, s.280.

Pek çok sanat yapıtına konu olan Çanakkale Savaşları, yokluk ve sefalete rağmen ortaya konan başarıyla Türkiye tarihinde ayrı bir yere konurken Mehmet Akif Çanakkale'de şehit düşenleri:

'Ey şehîd oğlu, şehîd isteme benden makber,
Sana âğûşunu açmış duruyor Peygamber.'

Dizeleriyle taçlandırmıştır. Çanakkale'de bütün bunların yanında bir şey daha vardır: Kurtuluş Savaşı'nın başarıya ulaşmasındaki en büyük etken olan Türklük bilincinin 'diriliş' yeridir.

Peyami Safa 'roman sanatında ilk merhaleyi teşkil eden'² 'Mahşer'³ romanındaki dramatik çatışma değerlerini bu savaş üzerine konuştururken bireyi 'kendi toplumu ile olduğu kadar bütün insanîyetle de birleştir(miş)'tir.⁴ Bu bağlamda romanın baş kişisi Nihat'ın etrafında gelişen olaylar hem sanatçının 'kendi çağına vekâlet'i hem de evrensel anlamda insanın nesnel karşıısındaki 'hiçleşme serüveni'dir.

Başkışı Nihat, 'enkaz-ı beşer'in savrulduğu Çanakkale Cephesinde omzundan yaralanmış bir gazidir. Büyük ve zorlu bir görevi yerine getirmiş olmanın gururu içerisinde İstanbul'a dönerken bir anlamda cephe gerisindekilerin bu yüce davranışından dolayı kendi ve kendisi gibilerini takdir edeceğine inanır. Çünkü onlar için İstanbul'a dönmek 'karargâhta otururken, kalkarken, uyurken, uyanırken, silahın tetiğini çekerken parmağa, atlarken bacağa, koşarken ayağa, toprağa yaslanırken başa kuvvet veren' bir 'rüya'dır.(s.7) Güvertede sekiz senedir Trablus'ta, Balkanlarda, Irak'ta ve nihayet Çanakkale'de savaşmış olan bir binbaşı iki kolunu da İstanbul'a uzatarak 'Kavuşuyoruz!' diye bağırır. Sekiz senedir karısını ve çocuklarını görmemiş bir binbaşı ve ikisinin de dâhil olduğu 'güvertede üst üste, tıklım tıklım yatan binlerce asker' topluluğu geminin düdük sesiyle bir cami halkının 'scededen' kalkması gibi ayağa kalkar. Bu askerlerin 'kimi bitik, ezgin, kimi yaralı, hasta, kimi üstünde bir iğne ucu beyaz yer kalmamış kanlı sargılar içinde birbirlerine kenetlen(miştir)'.(s.8) Vücutları yara bere içinde, sargıları kirli, üstü başı perişan bu insanlar hain ve mütecaviz düşman kuvvetlerine karşı vatan toprağını savunmayı sorumluluk kabul etmekle 'varoluşsal farkındalığı' duyumsamış özneye dönüşmüşlerdir.⁵ Bu nedenle –sokak ortasında yalın ayak ve aç kaldıklarında bile– asla bir 'dilenci'ye benzetilmeyi istemeyecek kadar onurlu(s.134); İstanbul rüyasına dokunacakları içinse mutludurlar.

2 Tekin, Mehmet (1999), *Romancı Yönüyle Peyami Safa*, İstanbul, Ötüken Yayınları, s.20.

3 Metinde kullanılan alıntılar romanın Peyami Safa, (2000), *Mahşer*, İstanbul, Ötüken Yayınları adlı basımından yapılmıştır.

4 Enginün, İnci (1998), *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*, İstanbul, Dergah Yayınları, s.516.

5 Yalom, Irvin D. (2001), *Varoluşçu Psikoterapi*, İstanbul, Kambalçı Yayınları, s.346.

Romanın başında henüz İhsan vapurundan iner inmez İstanbul'daki tek akrabasının öldüğünü öğrenince sağanak yağmurda sokak ortasında kalan Nihat; başını kaldırdığında 'pencerelerin mustatil gölgelerinde sarı bir türbe ışığı, bütün evlerde bir türbe sükûnu' ile karşı karşıya kalsa da 'yatağında bir sandukaya girmiş gibi, sabaha kadar hiç kıvranmadan yat(an)' bu insanların ettikleri rahatın 'cephede küme küme insanların kan akıtmaları' sayesinde olduğunu bildiklerine inanmaktadır. Sabah olduğunda 'binlerce insan, bildik bilmedik, tanıdık tanımadık, herkes istikbaline çıkacak' İstanbul'u müdafaa edenlerden biri de sen değil misin? Başım üstünde yerin var, dile benden ne dilersen!' diyecektir. Ve elbette ki gazi olduğu için hükümet kendisine yardım edecek, bununla birlikte bir iş bulup çalışacaktır.

2. Kimliksizleşme Sürecinde Yüce'nin Parçalanışı: Menfaat Biçimi Olarak 'Savaş'

Yiyin, efendiler yiyin; bu han-ı iştiha sizin;

Doyunca, tıksırınca, çatlayıncaya kadar yiyin!

Savaş 'vatanı savunmak' anlamında düşünüldüğünde büyük bir fedakârlık olurken; insanların çaresizliklerinden yararlanma biçiminde kullanıldığında bütün insanlığın tinsel zenginliğine darbe indirmiş olur. Bu bağlamda Mahşer, savaşı fedakârlık olarak tecrübe etmiş bir Türk aydınının inandığı yüce değerler ile rüşvet, yolsuzluk ve ahlâsızlık yöntemleriyle servet edinen, kendilerini nesnelere adanmış, 'yabancılaşmış'⁶ bir zümre karşısında 'arada kal(mış)'⁷ Türk aydınının öyküsüdür. 'Nihad, vapurun İstanbul'a girişini görmek için, geceleyin uyandı, güverteye çıktı, karnını demir parmaklılara yaslayarak, üç senedir hasretini çektiği İstanbul'a gözlerini kırpmadan baktı.' (s.7) biçimindeki romanın ilk cümlesi bu arada kalma durumunu yaratacak olayı imler. Nihat, rüyasını kurduğu İstanbul'un çirkinleşmesine, haysiyetini yitirmesine gözlerini kırpmadan bakacaklardır.

İstanbul'a sorumluluğunu yerine getirmiş olmanın vicdani rahatlığı içerisinde dönen başkişi, akrabasının evini ararken polis tarafından bir hırsız olma şüphesiyle soruşturmaya alınsa da bu ilk darbenin henüz farkında olmaz. Gelişinin ertesi günü öğretmenlik görevi talep etmek için gittiği Maarif Nezaretinde karşılaşacağı olay, durumun vahametini göstermiştir. 'Kirli potinleri ile odanın temiz ve parlak halısına ayağını atmak cesaretinden mahrum, paravanın yanında, ayakta dur(an)' genç ihtiyat zabiti

6 Kovel, Joel (2000), *Tarih ve Tin*, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, s.32.

7 Balcı, Yunus (2002), *Türk Romanında Aydın Problemi (1908-1950)*, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, s.127.

kendi perişanlığına inat 'kolalı, sert, beyaz kolluklarını başparmaklarının mafsallarıyla içeriye bükerek dirseklerini masaya koy(an), bol bir uykudan sonra nefis kahvaltısını bitirmiş, sımsıkı giyinmiş, ayaklarını ıslatmadan sıcacık odasına gelmiş, rahat, kaygısız' müdürün 'cevval bakışları' altında heyecanlanır. Telefondakine öğretmenlik görevi bulunduğunu söyleyen; iş verdiği kadınlar karşısında gevşek ve sırtkan tavırlar gösteren 'cevval bakışlı' müdür; üç sene evvel muallim olduğunu, ancak Çanakkale'de savaştığı için işini bıraktığını söylediğinde başkişi Nihat karşısında duvar kadar sert, ruhsuz ve aşılmaz bir engele dönüşür:

"-Hem siz orduda değil misiniz?

-Evet... Fakat.. yaralandım... Mezuniyet aldım... İhraç edileceğim.

-Henüz ihraç edilmediniz.

-Fırka sertabibinin raporu var, ihraç edileceğim efendim. Edilmiş sayılıırım.

-Hem edileceğim, hem edilmiş sayılıırım diyorsunuz. Bir muallim olduğunuzu unutuyor musunuz? Cümlelizde tezat var.

-Efendim, raporum var, arzedeğim...

Nihad titreyen ellerini ceketinin koynuna uzatırken müdiri umumî, beyaz ve temiz parmaklarıyla yeniden kat'î bir tavır yaptı:

-Yorulmayınız... Bugün münhal yok... Arasına uğrar, kaleme sorarsınız, anladınız mı? Münhal yok!

-Beyefendi, düşününüz ki.. cepheden geliyorum... Yaralandım.. Yani gaziyim... Vaziyetim...

-Efendim, hep gaziyiz... Cephede vazifenizi yapmışsınız bana ne? Lâkırdıyı fazla uzatıyorsunuz, münhal yok, diyorum!"(s.21).

Nihat rüşvete ve adam kayırmacılığa bulanık bürokrasiyle adliye binası ve Nafia Nezaretinde de karşılaşacaktır. Devlet kapısında iş bulamayan Nihat'ın pahalı bir yazıhanede Seniha Hanım adlı bir kadınla tanışması sırasında masanın üzerinde gördüğü 'Major von Alge' yazılı bir kartvizit başkişiyi yaşanan savaş ve ardındaki sebepler üzerine düşünmeye sevk edecektir: 'Demek buraya Alman dostlar da geliyorlar! Diye düşündü ve güldü. Şu aralık onların girmedikleri yer kalmamıştı. Ordu, bütün resmî devair ve Türk aileleri.'(s.34)

Yukarıda başkişinin masa üzerinde gördüğü kartvizit 'orduda ve mülki teşkilattaki islahata yardım edecek heyetler ve Bağdat demiryolu sayesinde' olduğu söylenebilecek Almanya'nın Türkiye üzerindeki nüfuzunu gösteren bir simgedir. Almanya 1909'da Osmanlı'nın dış ticaretindeki % 42'lik paya sahip olmakla ekonomik yönden; Osmanlı ordusunu modernleştirme amacıyla getirilen subaylar yoluyla da askeri yönden imparatorluğun

kalbine nüfuz edebilmektedir.⁸ Seniha Hanım'ın kızına ders vermek ve ticari işlerinde kullanmak amacıyla başkışiyi işe alması; Nihat'ın ticaret-bürokrasi arasındaki ahlâksız ilişkilerini görmesine ortam hazırlayacaktır. Seniha Hanım'ın küçük kızı Perizat'ın doğum günü partisinde –babası 'Divan-ı Muhasebat üyesi' ve 'bütün akrabaları saraya mensup' olan– Nihat, 'bol elektrik ışıklarını şiddetli aksettiren cilalı tabaklar, billur bardaklar ve gümüş takımlar'ına inat salonda 'güzel göğüsleri hararetle kabarıp inen hepsi taze, hepsi dekolte kadınlar'la, 'resmi siyah elbiseleri içinde yakışksız ve hantal insanlar, mihaniki ve büyük tavırlarla lüzumundan fazla yüksek sesle konuş(an); 'Alman zabıtları(nin) Türk hanımları karşısında hiç de nazik olmayan tavırlar sergilediği'.(s.46) ve adına "sosyete" denilen bir kalabalıkla karşılaşacaktır. Milli ve insani değerlerden mahrum, 'varoluşsal çürüme' yaşamakta olan bu insan yığını kadınlarını dahi bir ticaret aracına dönüştürmüştür. Nihat Bey, Çatalca'da müsadere edilen dört vagon malının Merkez-i Umumi'ye ait olduğunu ve ilk postayla İstanbul'a gönderilmesi emrini İttihat ve Terakki mebusu Alaaddin Bey'e karısı Seniha Hanım'ın kadınlığını kullanarak verir. Aynı yöntemi Almanlar için de kullandığını söyleyen Seniha, 'Türk kadınlarına bitiyorlar. Ben onların imzalarını değil canlarını alırım.'(s.53) ifadesiyle soylu Türk kadınının onurunu çiğnemiş; toplumsal değerleri gelecek kuşaklara aktaran 'analık'ı metalaştırmıştır. Bütün romanın temel çatışma dinamiğini oluşturan 'Üç senedir.. meğer.. biz kimler için harbedip durmuşuz!' cümlesi başkışininin ağzından dökülür ve birdenbire 'Vatan', 'Millet', 'Fazilet' kelimeleri, üç soytarının isimleriymiş gibi onu güldür(ür).'(s.55).

Nihat'ın değerler dünyasında kırılma yaratan bir diğer olay, milletvekilleri ve Almanlarla işbirliği yaparak vagon ticaretiyle servet elde etmiş olan Mahir Bey'in –sanki bir arkadaşına yazarmış gibi– 'Mahir' imzasıyla valiye gönderdiği üslubu çirkin, tehditkâr mektup ve valinin buna yazdığı cevap olmuştur: "Mahir Beyefendi! Emirnâmenizi aldım. Bütün matlûbunuz derhal is'af olunuyor. Postanın zaman-ı hareketini telgrafla hâki pâyenize arzedeceğim."(s.72).

Milletin ve devletin bekası için cepheye her an ölüme koşan insanların Mahir-Seniha-Alaaddin Bey gibi mefkûresi yok, vatani yok, vicdanı yok, fazilete ve Allah'a inanmayan belki yalnız 'günah işlemek için'(s.95) yaşayan bu savaş vurguncularına hizmet ettiğini düşünmek Nihat'ın kendisine tekrar aynı can alıcı soruyu sormasına neden olur: 'Biz Alaaddin Bey için mi harp ettik?'(s.96).

8 Ortaylı, İlber (1983), *Osmanlı İmparatorluğunda Alman Nüfuzu*, İstanbul, Kaynak Yayınları, s.41.

Başkişinin iç dünyasındaki çözölme ve onu intihara sevk eden 'bunalım'⁹ romanda küçük bir bölümü verilen Tefvik Fikret'in Zelzele adlı şiiriyle metaforik bir anlatıma dönüşmüştür. Şiirin romanda yer verilen bölümü aşağıdaki gibidir:

“...
Hayâtın elbette,
Kolay ve neş'e-fezâ bir seyâhat olmayacak;
Lâkin
Bu tâh-i mihnette
Kolay ve neş'e-fezâ bir seyâhatın, ancak
Hayâli vardır; uzak bir serâb için koşmak
Nihâyetinde yorulmak, ve boş yorulmaktır;
Hayâtı div-i hakikatle çarpışan kazanır;”
Şiirin romanda yer verilmeyen bazı dizeleri şöyledir:
“Zafer biraz da hasâr
İster;
Koşan cihâd-ı me'âliye şanlı, lâkin ağır,
Mahûf adımlar atar,
Önünde zelzeleler, arkasında zelzeleler.”

Tefvik Fikret'in 10 Temmuz 1894 büyük İstanbul depreminden birkaç yıl sonra yazdığı Zelzele adlı bu şiir, doğa olayı olan zelzeleyi 'hakikatin ve hayatta karşılaşılan güçlüklerin' simgesine dönüştürür.¹⁰ Deprem nasıl ki bütün binaları, kentleri, asıl önemlisi yaşamları alt üst ederse, bu savaş artığı Nihat'ın İstanbul'a dönüşünde karşılaştıkları da benzer şiddette bir yıkım yaratmıştır. İstanbul'a döndüğünde 'div-i hakikatle çarpışan' Nihat, zelzelenin ortasında kalmıştır. Yani tek bir sözcükle İstanbul, 'mahşer'dir. Bu vatanın fedakâr evlatlarının kimi cephede şehit düşüp kimi geride eşyalarını yok pahasına satıp sefaletle savaşırken savaş vurguncuları şık mekânlarda vakit geçirmekte; onların müttelikleri 'göğsü, boynu ve suratı kıpkırmızı, geniş omuzlarına birer demir baston gibi takılı, uzun, dik kol(lu)' Alman askerleri ve Osmanlı ordusuna büyük para ve ünvanlarla giren 'kendilerini burada sadece akıl öğretilip, emir vermekle yükümlü say(an)'¹¹ Alman subayları ise 'geleneksel Türk tembelliğiyle baş edilemeyeceği(nden)' (s.76) şikâyet ederek insana öz vatanında hakaret etmek ve 'yabancı' olduğunu hissettirmektedir.

Beyoğlu'nda müzikli meyhaneye ve dükkâna benzer bir yerin önünden geçen Nihat gördükleri karşısında şaşkına döner:

9 Güneş, Zeliha (2005), "Peyami Safa'nın Romanlarında Aydınlar", *Erdem*, Sayı: 43, s.189.

10 Kaplan, Mehmet (1997), *Tefvik Fikret Devir-Şahsiyet-Eser*, İstanbul, Dergâh Yayınları, s.254.

11 Ortaylı, İlber (1983), *Osmanlı İmparatorluğunda Alman Nüfuzu*, s.75.

“Camında Alman, Avusturya ve Türk bayraklarının biçimsiz, nispetsiz, yamrı yumru, soluk resimleri göze çarpıyor. İçerisi, yalnız alman neferleriyle dolu, masalarda bir sürü bira kadehleri var. ... Neferler: ‘Margarita... Margarita... Margarita...’ diye besbelli pek revaç bulmuş bir şarkıyı hep bir ağızdan kusar gibi öğürerek püskürüyorlar. Ve kadınlar, çoğu kısa boylu, tombalak, eciş bücüş, kiminin kaldırı, kiminin suratı, kiminin göğsü, kiminin kolları, kabarmış yufka gibi gevşek ve yağlı bir tevessülle şiş yüzlerini de elbiselerinin çiğ renklerine boyamış, çirkin, iğrenç ve sarhoş kadınlar neferlerle bir erkek gibi itişip dürtüşerek kâh birbirini gıdıklıyor, kâh ötekini tokatlıyorlardı. Sonra hepsi birden Alman marşını çağırmaya başladılar. O vakit neferlerinin sesinde azametli bir yükseliş belirdi. ‘Doyçland! Doyçland! Doyçland! ober alles’ diye, ‘alles’ kelimesinin ‘les’ini haykırırken, omuzları gerilerek, başları dikilerek, tuttıkları kadehi bir el bombası gibi havaya kaldırıp sallıyorlardı.”(s.125).

Osmanlı'nın pay-ı tahtında Alman milli marşını duymak ve bayrağının Alman, Avusturya bayrakları yanında yamrı yumru, soluk resmini görmek,. Nihat'a bir an için 'kendi memleketinde olduğunu unuttu(rmuştur); Beyoğlu'nun birçok sokakları gibi, burada da aykırı bir yabancılık, ecnebi memleketlerin sokaklarına mahsus, bir Türk'e mülâyim gelmeyen sahte ve başka bir seciye vardı(r)'. Başkişi Nihat bir Türk'e, Türkiye'de, Türk olduğunu unutturan bu 'gizli ve galip ruha karşı, milli bir kin duy(muştur)' (s.125). Başkişiyi adım adım intihar psikolojisine yaklaştıran şey, toplumun içine battığı bu kaos halidir.

3. Mahşer Kalabalığında Soylu Seçim: İntihar mı, Aşk mı?

“Yaşamak için bir nedeni olan kişi, hemen her nasıl'a dayanabilir.”(Nietzsche)

Seniha-Mahir çiftinin yolsuzluk içeren işlerine müdahil olmayı kabul etmeyen başkişi Nihat, tıpkı arkadaşları gibi evinin kirasını ödeyemeyecek duruma gelmiştir. Tiyatrodaki suflörlük girişimi traji-komik bir biçimde sona ererken gazeteye gönderdiği makale Merkez-i Umumiyye'nin 'nabz(ın) a göre şerbet' vermediği için beğenilmeyerek 'suya sabuna dokunmayan' 'havaî zeminleri' tercih etmesi önerilmiştir. Bürokratların haksız ticaretle para kazananları desteklemesi, yabancı askerlerin pay-i tahtta kendi ulusal marşlarını söylemesi, gazetelerin ciddi fikirleri içeren yazıları geri göndermesi başkişiyi 'mutlak surette bir şey yapma' noktasına getirir. 'Bu vaziyete bir nihayet vermek' amacıyla gençlik toplantıları düzenleyerek gençlere ihtilal çağrısında bulunan Nihat, 'artık çığırından çıkmış bir adam' oluverir. Kendini 'tepeden tırnağa kadar al kana boyanmış, heyecanlı yığınlar önünde haykır haykır koşan milli bir meczub, cemyetin kuruluşunu târumâr etmek için doğmuş bir ihtilâlcî'(s.231) gibi tasarlayan Nihat, bu

söylemlerinden dolayı bir gece vakti polis tarafından götürülür. Yüzüne kırbaç yedikten sonra 'küf ve yosun kokan', 'küçük bir elektrik lâmbasından irin gibi damla damla, bulanık pis ve sıska bir ışık ak(an)' nezarete tekmelenerek atılır(s.239). Nezaret denen bu bodruma merdivenlerden tekmelenerek gönderilen yaşlı bir adamın gözleri önünde ölümüne tanık olur. Nihat'ı diğer nezaret sakinleri tarafından dövölmek ve soyulmaktan kurtaran ise bir doktordur. Doktorun suçu kendisine terbiyesizce vesika soran polisi dövömdür. Tekmelenerek zindana atılan 'Çanakkale gazisi' ve zindanda hapis Türk aydını.. Bu mahşer kalabalığında her şeyin birbirine karıştığını görmek, karısı Muazzez'in evi terk etmesiyle beraber Nihat için yaşamı kaosa dönüştürür. O artık 'renksiz bir boşluk'tadır (s.258) 'İnsanların sırf yaşamak için, sonsuz arzular, bayağı, muvakkat heveslerle küre üstünde dolaşmalarına, koşmalarına'(s.259) kızan Nihat; baş ağrısı, iştahsızlık, yorgunluk, dışarı çıkmamak, arkadaşlarından uzaklaşmak, yapayalnız kalmak haliyle tam bir 'varoluşsal boşluk'¹² içerisinde. Bunlar başkişiyi intihar psikozuna sürükleyen sürecin parçasıdır. 'Ölümün bitmeyen sükûnunda' 'şifalı bir tad' bulan; 'Süflî varlıktan ayrılmak, vücudun arsız heveslerinden bir anda sıyrılmakta' teselli olduğuna inan Nihat, son yaşama bağlanma sebebi saydığı karısı Muazzez tarafından terk edildiğini de düşündüğü için 'memleketin boğucu havası içinde, bin ezâ ve cefâ ile dört kemik ve adale yığınınını sürötmekte' bir anlam olmadığına karar verir ve yazdığı intihar mektubunun ardından kendini Marmara'nın sularına bırakır. Mektupta yer verdiği şu cümleler başkişinin içsel karmaşasını göstermesi bakımından önemlidir: "... İnsan iki türlü doğarmış. Ya kendi kendi için, ya başkaları için. Memleketim, kendi kendi için doğanlarıdır. Burada hodbinler sağ kalacak..."(s.291).

Nihat'ın intihar mektubunda yer verdiği bu cümleler, kendisini intihara sevk eden şeyin gerçekte İstanbul'a dönüşüyle beraber yaşadığı hayal kırıklığı olduğu bir kez daha ortaya çıkmıştır. Aşağıdaki alıntı İstanbul'a gelişini hatırlayan Nihat'ın cephe gerisi hakkındaki düşüncelerinin gerçeklere ne kadar aykırı olduğunu göstermesi bakımından önemlidir:

"Vapurdan iskeleye kendini nasıl atmıştı! Bir anda, bütün İstanbul'u çarçabuk dolaşmak istiyormuş gibi, hızlı hızlı nasıl yürümüştü! Ah... Birisi onun kulağına bir mahşere girdiğini niçin fısıldamadı? Niçin söylemedi ki, bir Türk'ün en bedbaht olduğu yer Türkiye'dir; harp cepheleleri şehirlerden daha güzeldir, daima namuslu Türkler, ölümü, Türkiye'de hayata tercih etmişlerdir. Niçin ona haber verilmedi ki, cepheden dönerek memleketine girenler, sürüneceklerdir, niçin

12 Frankly, Viktor E. (2010), *İnsanın Anlam Arayışı*, İstanbul, Okyanus Yayınları, s.120.

demediler ki, Türkiye bir mahşerdir, orada masumlar, temizler, âlicenaplar, faziletkârlar, hasbîler, iyi niyet sahipleri ve büyük kalbli insanlarla reziller, çalıp, çırpanlar, imansızlar, türediler, sonradan görmeler, seviyesizler, sütü bozuklar, hâinler ve katiller omuz omuza yürür, gezer, sevilir, yaşar, karışık korkunç bir kütle gibi kımıldarlar. Ve niçin haber vermediler ki, buranın, bu toprağın hakiki sahipleri, bu türediler, bu rezillerdir. Kanun ve mahkeme nüfuz ve zabita, devair onlarıdır. Onlar ki bir türedi nesildirler, yalnız kendi ömürlerini iyi sürmek için memlekete kahraman görünerek toprağı satarlar.”(s.296).

‘İhsan’ adlı vapurla İstanbul’a ‘ihsan bulma’ ümidiyle gelmiş olmasına rağmen hile, ahlaksızlık, çıkarıcılık, bürokrasi-ticaret bağlantısı gibi çirkin gerçekler Nihat’a tek çıkış yolunu ‘buradalık’ığını, dünyada varoluş aracı olan bedenini ortadan kaldırmak olarak göstermiştir. Ancak denize atladıktan az sonra soğuk suyun ciğerlerini parçalayacağını bilmek yok olduğunu sandığı yaşama tutkusunu kamçılar ve yaşama kaldığı yerden devam etmeye karar verir. Çünkü Nihat’ın hâlâ uğruna yaşama değer katan bir anlamı vardır: ‘Muazzez’.

‘Güzel göğüsleri hararetle kabarıp inen hepsi taze, hepsi dekolte’ giymiş, Alman subaylarının ‘hiç de nazik olmayan tavırlar sergile(diği)’, para kazanmak için bütün ahlâksızlıkları mazur gören kadınlar karşısında ‘Muazzez’, hâlâ kutsal, yüce değerlerin sahibi olan gerçek Türk kadını temsil eder. Muazzez’le birlikte roman kurgusuna giren ‘aşk’, insana başka bir ben’le daha yapıcı, daha üretken bir bilinçle yaşama katılma olanağı sunar. Başkişi Nihat –tıpkı adı gibi ‘izzet ve şeref sahibi’– kadınıyla birlikte daha umutlu ve daha kararlı olarak yaşama kaldığı yerden devam edecektir.

Çıkarım

Savaş, insanın en temel hakkı olan ‘yaşama hakkını’ elinden alan, insanları ahlâk ve fazilet yoksunu zalim bir varlığa dönüştürebilen ezici bir güçtür. Peyami Safa *Mahşer*’de Çanakkale cephesinde savaşmış bir gazinin geriye dönüşüyle beraber cephe gerisinde kalanların içine düştüğü zelil durumlar sebebiyle yaşadığı hayal kırıklığına dikkat çekmiştir. Romanın geriye dönenlerin bakış açısından irdelenmesi, döneme tanıklık eden sanatçının yaşananlar üzerine bir eleştirisi olarak da düşünülebilir.

Mahşer’de bürokrasi-ticaret ilişkisi; Almanya’nın Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki nüfuzu; paranın gölgesinde kalan ahlâk, fazilet, inanç kavramlarının içerisinde yer aldığı tinsel doku gibi siyasi ve toplumsal konulara değinilmekle beraber –roman biterken– yazarın başkişi Nihat’ı intiharın eşliğinden çıkarıp sevdiği kadın Muazzez’le birlikte daha umutlu ve daha kararlı bir geleceği yaşama yoluna çıkarması Türk aydınının gelecekte daha iyi şeyler yapacağına duyulan güveni de imler.

Kaynaklar

- Balcı, Yunus (2002), *Türk Romanında Aydın Problemi (1908-1950)*, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Enginün, İnci (1998), *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*, İstanbul, Dergah Yayınları.
- Frankly, Viktor E. (2010), *İnsanın Anlam Arayışı*, İstanbul, Okyanus Yayınları.
- Güneş, Zeliha (2005) "Peyami Safa'nın Romanlarında Aydınlar", *Erdem*, Sayı: 43.
- Huberman, L. (1995), *Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla*, İstanbul, İletişim Yayınları.
- Kaplan, Mehmet (1997), *Tevfik Fikret Devir-Şahsiyet-Eser*, İstanbul, Dergâh Yayınları.
- Kovel, Joel (2000), *Tarih ve Tin*, İstanbul, Ayrıntı Yayınları.
- Ortaylı, İlber (1983), *Osmanlı İmparatorluğunda Alman Nüfuzu*, İstanbul, Kaynak Yayınları.
- Safa, Peyami (2000), *Mahşer*, İstanbul, Ötüken Yayınları.
- Tekin, Mehmet (1999), *Romancı Yönüyle Peyami Safa*, İstanbul, Ötüken Yayınları.
- Yalom, Irvin D. (2001), *Varoluşçu Psikoterapi*, İstanbul, Kabalıcı Yayınları.

